

Rozdělené nebe, rozdělené koleje – 1. díl – Uchvácení moci

03.05 2021 07:45, Libor Hinčica, Autobusy Berlín Metro Ostatní Tramvaje Trolejbusy

Rozdělené nebe (v originále Der geteilte Himmel) je slavná povídka východoněmecké spisovatelky Christiny Wolfové, která na pozadí příběhu dvou mladých lidí popisuje rozdělené Německo a především pak rozdělený Berlín. Právě příběhu rozděleného Berlína z perspektivy městské dopravy se budeme v našem seriálu věnovat, a tak jsme si název knihy slavné německé spisovatelky vypůjčili. V 38 dílech Vás provedeme klíčovými událostmi týkajícími se veřejné dopravy v Berlíně. Úvodní díl nás zavede ještě do Berlína předválečného, kdy se berlínský Dopravní podnik stal součástí aparátu nacistického režimu.

Veřejná doprava byla svého času zaváděna s cílem vydělat na jejím provozování, přičemž při splnění zákonných povinností si mohl o koncesi na výstavbu tramvajových tratí či zavedení autobusové (nebo trolejbusové) dopravy zažádat prakticky kdokoli. Díky tomu nebylo neobvyklé, že v rámci měst existovalo paralelně několik společností, které se provozováním veřejné dopravy zabývaly. Nejinak tomu bylo také v Berlíně, kde byla situace ještě umocněna postupným přičleňováním obcí a měst v okolí, které rovněž měly svůj systém MHD. Už od počátku 20. let 20. století tak existovaly snahy dopravní společnosti na území města sjednotit. Hlavním nositelem této myšlenky byli především zástupci sociálnědemokratické strany SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschland*s). Postupně od roku 1926 tak byly skupovány akcie původně samostatných společností a v roce 1929 byla konečně založena společnost BVG – *Berliner Verkehrsaktiengesellschaft*, tedy berlínský Dopravní podnik (resp. v doslovném překladu Berlínská dopravní akciová společnost).

V té době již v Německu vedle tradičních demokratických stran působily i strany radikální. Slyšet bylo především o komunistech a národních socialistech. Hospodářské krize, do níž se svět dostal po pádu newyorské burzy v roce 1929, byl pro obě tato uskupení toužících po moci (a odstranění oponentů) vodou na mlýn. V Berlíně se to výrazně projevilo v roce 1932, kdy byla v listopadu vyhlášena stávka zaměstnanců BVG proti snižování mezd, k němuž se město vedené sociálními demokraty uchýlilo s ohledem na aktuální situaci. Během této stávky byla doprava prakticky zastavena a trasy veřejné dopravy blokovány (na koleje byly například umisťovány těžké pražce). Hlavními křiklouny byli především zástupci komunistické strany, kteří svými myšlenkami uchvátili nejednoho zaměstnance BVG. Do podpory stávky se ale zapojili také národní socialisté, jejichž polovojenská organizace SA například tvrdě zasahovala proti stávkokazům. Střety s policií poté vedly dokonce k úmrtím, stávka jako celek ovšem ztroskotala a po pěti dnech se situace vrátila do normálu.

Oprava tramvajových tratí po ukončení stávky v roce 1932 za účasti uniformované policie. (foto: Deutsches Historisches Museum)

Nad Německem se ale v té době už smrákalo. Na politické scéně stoupala hvězda Adolfa Hitlera a jeho národních socialistů (NSDAP). Mezi léty 1928 a 1930 Hitlerovo hnutí výrazně posílilo a v roce 1930 bylo již druhou nejsilnější stranou. Hospodářská krize se překlopila následně v krizi politickou a v roce 1932 se konaly nové volby. Z nich NSDAP vyšla v červnu 1932 poprvé vítězně. Jelikož se ale nepodařilo sestavit vládu, musely být vyhlášeny volby nové, které se konaly v listopadu téhož roku. Strana si opět udržela vítězství (byť oslabila), tentokrát se však už podařilo Hitlera (v lednu 1933) nainstalovat do funkce říšského kancléře. I když byly vyhlášeny další volby, které se v březnu 1933 skutečně konaly, odehrály se tyto poslední předválečné volby s účastí více než jedné strany již pod pláštěm nelítostného teroru a odstraňování oponentů a skončily naprosto drtivým vítězstvím NSDAP. Tím byla otevřena postupná cesta k ovládnutí veškerého společenského života a složek státu. Výjimkou nebyl ani berlínský DP. Do jeho čela byl již v březnu 1933 dosazen věrný nacista a člen SS Johannes Engel, který se mj. postaral o obsazení centrály největší odborové organizace v zemi vojsky SA (v této odborové organizaci byli rovněž soustředěni pracovníci BVG).

Pracovníci DP s vazbami na komunistickou ideologii, sociální demokracii či silně angažování v odborech (v těch, které jednotky SA tak ochotně během stávky v listopadu 1932 podpořily), byli často odsouváni na jiné pozice, či rovnou propouštěni ze služby, případně i uvězněni. Již v březnu 1933 byla založena zvláštní organizace Sid (Sicherheitsdienst), jejímž účelem měla být formálně především ostraha areálů a majetku BVG. Ve skutečnosti šlo hlavně o udržování zaměstnanců v duchu nacionalistické ideologie a včasné podchycení jakýchkoli projevů nesouhlasu. Pracovníci Sid tak nesměli chybět na žádném ze shromáždění zaměstnanců. V dubnu 1933 poté došlo za nadšeného

hulákání řady pracovníků BVG ke stržení původní vlajky Výmarské republiky na budově ředitelství a její nahrazení vlajkou s hákovým křížem. Původní vlajka byla demonstrativně spálena.

Ačkoli ne všichni s otevřenou podporou NSDAP a kroky nacistů souhlasili, strach je mocný pomocník autoritativních režimů. Vedle aktivních přisluhovačů tak existovala nemalá část výrazně se neprojevujících pracovníků, kteří však formálně dělali vše, co po nich noví vládci vyžadovali (například odvádění „dobrovolného“ příspěvku do stranické kasy NSDAP patřilo k dobrým mravům, pakliže zaměstnanec nechtěl být v hledáčku mocných). Pochopitelně se však v rámci BVG formoval také odpor. Ten byl ale, jak už bylo nastíněno výše, zpravidla potlačován a řada pracovníků BVG si musela zvyknout na novou adresu v Sachsenhausenu či Buchenwaldu.

Na snímku z roku 1935 ze zkušební jízdy vidíme trolejbus v části Steglitz na naaranžovaném snímku při předjíždění patrového autobusu. Trolejbusová doprava byla v Berlíně zahájena v roce 1933. (foto: archiv BVG)

Teror se pochopitelně nevyhnul ani židovským zaměstnancům. Ti byli ze služby u BVG propouštěni v podstatě bez výjimek už od března 1933. Velké množství pracovníků muselo odejít po přijetí Norimberských zákonů v roce 1935, které jako židy začaly považovat i míšence. Tak museli službu opustit i ti, jež si o sobě celý život mysleli, že jsou například katolíci či protestanti, avšak jejich prověrka odkázala na židovské předky. Komplikovaná byla tato situace u zaměstnanců nemocniční poklady BVG, neboť řada zde působících doktorů byli rovněž židé. Situace se obešla výjimkou pro ty, kteří promovali před rokem 1914 a zapojili se tak coby lékaři do první světové války. Jakmile se ale situace díky nově promovaným lékařům zlepšila, byli v roce 1938 propuštěni ze služby i ti zbylí židovští lékaři. Jistě není zapotřebí zdůrazňovat, jaký smutný osud velkou část židovských pracovníků BVG a jejich rodinných příslušníků v následujících letech potkal.

Berlínský DP se každopádně velmi rychle stal součástí soukolí nacistického režimu a svou činnost podřizoval zájmům NSDAP a byl využíván pro propagandistické účely. Už v listopadu 1933 byly na hlavních stanicích metra instalovány tlampače, které umožňovaly přenos Hitlerova projevu k „volbám“ do říšského sněmu (zde však šlo fakticky volit jen NSDAP). Podobně se situace opakovala při dalších formálních volbách v letech 1936 a 1938, kdy si Hitler nechával posvětit národem obsazení Porýní a anšlus Rakouska. Anšlusu Rakouska se mimochodem účastnila celá řada autobusů berlínského DP, které převážely do Vídně německé policisty. Před Hitlerovými klíčovými projevy v rozhlase se berlínská doprava demonstrativně zastavovala, aby byla ukázána jednota s Vůdcem. Minutu před projevem se rozezněly sirény, MHD se zastavila na místě, kde se zrovna nacházely jednotlivé dopravní prostředky, město i vozidla byly ověnčeny vlajkami a mnohdy i speciální výzdobou.

Nacismus zkrátka prostoupil naprosto všechny složky BVG. Podnikový časopis vyzýval ke zdravení novým *krásným německým pozdravem „Heil Hitler!“*, podniková kapela BVG se účastnila prominentních akcí v Berlíně (a byla i součástí župní kapely), od roku 1936 byl na čepicích vyměněn znak Berlína za orlici s hákovým křížem a později začaly být používány identické čepice (jen v jiném odstínu), jako se šily pro Wehrmacht a SS, čímž byla podtrhována až vojenská hierarchie společnosti. Berlínský DP se stal také první nevojenskou organizací v Německu, které byla předána reprezentativní standarda (v němčině tzv. Schellenbaum) používána jinak tradičně při pochodech vojsk. V roce 1939 byla společnost BVG ověnčena čestným titulem „Vzorový národněsocialistický podnik“.

Url: Rozdělené nebe, rozdělené koleje – 1. díl – Uchvácení moci